

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ СПОСОБІВ ПІДРОБЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ

PROBLEMATIC ISSUES OF CLASSIFICATION OF METHODS OF FORGERY OF DOCUMENTS

Жердев В.К., аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Державний податковий університет

Яцик Т.П., к.ю.н., доцент,
професор кафедри кримінальних розслідувань
Державний податковий університет

У статті здійснено аналіз наукової літератури, щодо особливостей криміналістичної класифікації, визначено сучасний стан її наукового забезпечення. Зазначено, що термін «класифікація», це: логічний розподіл обсягу того чи іншого криміналістичного поняття; різновид систематизації криміналістичного наукового знання; система криміналістичних понять.

Розглянуто проблемні питання криміналістичної класифікації способів підроблення документів, їх елементи та характерні риси, що виступають як основні в її напрямі. Досліджено та систематизовано підстави криміналістичної класифікації способів підроблення документів. Що дозволило зазначити, що систему криміналістичної класифікації підроблення документів доцільно розглядати із загальними принципами теорії класифікації, законів, понять, ідей криміналістики та інших наук юридичного і неюридичного профілю, які виконують методологічні функції на практиці побудови криміналістичних класифікацій кримінальних правопорушень. Виділено такі специфічні ознаки класифікації підроблення документів: 1. Принцип цілісності, він іманентний системному підходу, але тотожний принципу системності. Відіграє роль методологічної установки, а саме принцип цілісності обумовлює програму дослідження. 2. Принцип діяльності. Криміналістична класифікація підроблення документів розглядається не просто як результат поділу певних множин (способів вчинення підроблення) на складові, а як спеціальний різновид цілеспрямованої людської діяльності з усіма характерними для цієї діяльності атрибутами. 3. Принцип проблемності нормативно-правового забезпечення. Наявність проблемної ситуації щодо даної категорії кримінальних правопорушень, що вивчається, породжує постановку наукової проблеми, так як наявності певних знань, щодо даного об'єкта (групи кримінальних правопорушень) недостатньо для відображення властивих об'єкту пізнання специфічних закономірностей та їхнього наукового пояснення. 4. Принцип наукової проблеми криміналістичної класифікації підроблення документів. Принцип формулювання наукової проблеми, своєю чергою, породжує наступний принцип, який визначається завданням, і забезпечує передумови оптимальної побудови криміналістичної класифікації підроблення документів.

З досліджуваної проблематики наведено підсумки та визначено перспективи подальших досліджень у даному напрямі.

Ключові слова: криміналістична класифікація, підроблення документів, кримінальне правопорушення.

The article analyzes the scientific literature on the features of forensic classification, and determines the current state of its scientific support. It is noted that the term «classification» is: a logical distribution of the scope of one or another forensic concept; a type of systematization of forensic scientific knowledge; system of forensic concepts.

Problematic issues of forensic classification of methods of forgery of documents, their elements and characteristic features, which are the main ones in its direction, are considered. The basis of forensic classification of methods of document forgery has been studied and systematized. What made it possible to note that the system of forensic classification of forgery of documents should be considered with the general principles of the theory of classification, laws, concepts, ideas of forensics and other sciences of legal and non-legal profile, which perform methodological functions in the practice of constructing forensic classifications of criminal offenses. The following specific features of document forgery classification are highlighted: 1. The principle of integrity, it is immanent to the systemic approach, but identical to the principle of systemicity. It plays the role of a methodological approach, namely the principle of integrity determines the research program. 2. Principle of activity. Forensic classification of document forgery is considered not simply as the result of dividing certain sets (methods of committing forgery) into components, but as a special type of purposeful human activity with all the attributes characteristic of this activity. 3. The principle of the problem of regulatory and legal support. The presence of a problematic situation regarding the given category of criminal offenses under study gives rise to the statement of a scientific problem, since the presence of certain knowledge regarding this object (group of criminal offenses) is not enough to reflect the specific regularities inherent in the object of knowledge and their scientific explanation. 4. The principle of the scientific problem of forensic classification of forgery of documents. The principle of formulating a scientific problem, in turn, gives rise to the next principle, which is determined by the task, and provides the prerequisites for the optimal construction of the forensic classification of document forgery.

Conclusions are given from the researched issues and prospects for further research in this direction are determined.

Key words: forensic classification, forgery of documents, criminal offense.

Нині питання класифікації підроблення документів в криміналістичній науці досі залишається дискусійним. Це пояснюється тим, що природа поняття кримінального правопорушення, яке використовується в криміналістиці, не є однорідним. Різні автори під час класифікації документів, з ознаками підроблення ставлять різні цілі та завдання. Криміналістична класифікація способів підроблення документів проводиться на всіх етапах діяльності слідчого з розслідування кримінальних правопорушень і сприяє її криміналістичній оптимізації в методичному, тактичному і технічному аспектах. Однак практичне значення криміналістичної класифікації підроблених документів на цьому не обмежується, важливе значення має і наукове дослідження криміналістичної класифікації даних кримінальних правопорушень.

Розгляд проблеми криміналістичної класифікації способів підробки документів, як основи методики розслі-

дування нерозривно пов'язаний з розробкою наукових положень, що розкривають сутність та види класифікації підробки документів, їх принципів і процедур побудови класифікаційних систем з метою розкриття, розслідування та попередження даного виду кримінальних правопорушень.

Інтерес до класифікаційних проблем у сучасній криміналістиці не слабшає. Практично кожне наукове дослідження, зокрема проблем методики розслідування кримінальних правопорушень, супроводжується уточненням наявних чи побудовою нових класифікаційних конструкцій. Їх якість, можливості наукового та практичного використання багато в чому залежать від тих базисних положень, які використовувалися під час їх розробки.

Слід зазначити, що теоретичні основи, роль та пізнавальні можливості класифікації у криміналістичній науці вже розглядалися у роботах А. В. Іщенко,

Г. А. Матусовського, В. О. Образцова, Б. В. Лизоуб, В. Ю. Шепітька, Ю. М. Черноус, М. П. Яблокова та ін.

У дослідженні генези поняття «класифікація кримінальних правопорушень» слід звернутися до філософських уявлень про категорію «класифікація». Класифікація (classis – розряд і facere – робити) у філософії – особливий випадок застосування логічної операції поділу обсягу поняття, що є деякою сукупністю поділів (розподіл класу на види, поділ цих видів і т.д.) [1, с. 56]. Класифікація призначена для постійного використання в будь-якій науці або галузі (практичної діяльності). Зазвичай, як підстави розподілу класифікації вибирають ознаки, суттєві для різних предметів. І тут класифікація виявляє суттєві подібності і різницю між предметами, має пізнавальне значення і називається природною [2, с. 146].

Як систематизація криміналістичних знань, класифікація у криміналістиці використовується майже повсюдно, хоча зазвичай згадується при характеристиці методологічних основ науки. Можливо, це тому, що класифікація, служить не засобом отримання нового знання, а засобом систематизації, розподілу вже отриманих знань [3, с. 71]. Такий підхід до значення криміналістичної класифікації є незаперечним. Пізнавальне значення криміналістичної класифікації виявляється в тому, що, визначивши належність того чи іншого об'єкта класифікації за суттєвою ознакою до певного класу (виду, роду), можна судити про наявність у нього інших ознак, що належать іншим об'єктам даного класу (виду, роду), цим розширюючи свої знання про нього.

У криміналістичній літературі теперішніх часів, класифікацію розглядають у двох значеннях. Перше – як засіб, що сприяє систематизації наукових знань, а чи не сама систематизація. Приміром, є підручник «Криміналістика» за редакцією Волобуєва А. Ф., Даньшина М. В., Іщенко А.В., які вважають, що систематизація ґрунтується на процедурі класифікації [4, с. 211]. В. І. Галаган вважає, що класифікація сприяє систематизації накопичених знань і, отже, більш осмисленого їх застосування [5, с. 14]. Друге – криміналістична класифікація є специфічним різновидом систематизації наукових знань.

До особливостей криміналістичної класифікації, як різновиду систематизації криміналістичного наукового знання вчені відносять [6, с. 437]:

1) об'єкт класифікації. Об'єктом криміналістичної класифікації завжди виступає поняття, як думка, що відбиває суттєві ознаки будь-якого предмета чи явища, що входить у предмет вивчення криміналістичної науки;

2) процедуру класифікації. Класифікація завжди проводиться на тій чи іншій підставі, тобто ознакою, яка розрізняє групи об'єктів у множині, що визначається головним поняттям. Систематизація ж може проводитися на основі аналізу, шляхом виділення та вивчення системних зв'язків та без використання такої підстави. Яскравим прикладом такої систематизації є система криміналістичної науки, оскільки провести класифікацію поняття криміналістики так, щоб елементами, що становлять класифікаційну систему, з'явилися поняття загальної теорії криміналістики, криміналістичної техніки, тактики та методики, неможливо. В основу чотириелементної системи криміналістики покладено зовсім інші критерії;

3) особливості структури системи. Класифікаційна система характеризується наявністю зв'язку побудови; зв'язку, що визначається підставою поділу; зв'язку обсягів понять.

Ґрунтуючись на вищевикладеному, вчені вважають за можливе використовувати термін «класифікація» для позначення:

- логічного розподілу обсягу того чи іншого криміналістичного поняття;
- різновиду систематизації криміналістичного наукового знання;

– побудованої класифікаційної системи криміналістичних понять.

Розвиток уявлення про криміналістичну класифікацію кримінальних правопорушень нерозривно пов'язаний і з кримінально-правовою та процесуальною науками, які поклали певний відбиток на її понятійний апарат, теоретичні концепції, проблеми та шляхи їх вирішення. З одного боку, безсумнівно, орієнтація на кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство, принципи, засоби та методи кримінального судочинства принесла чималу користь, особливо на етапі становлення криміналістики як науки. З іншого боку, механічне перенесення положень значених наук відіграло роль стримуючого чинника у розвитку криміналістики. Усе це безпосередньо позначилося на генезі та початковому етапі розвитку криміналістичної класифікації кримінальних правопорушень.

На нашу думку систему криміналістичної класифікації підроблення документів доцільно розглядати із загальними принципами теорії класифікації, законів, понять, ідей криміналістики та інших наук юридичного і неюридичного профілю, які виконують методологічні функції на практиці побудови криміналістичних класифікацій кримінальних правопорушень. Можна виділити такі специфічні ознаки класифікації підроблення документів:

1. Принцип цілісності, він іманентний системному підходу, але тотожний принципу системності. Відіграє роль методологічної установки, а саме принцип цілісності обумовлює програму дослідження, яка передбачає:

1) досить чітке визначення меж пізнання, що є підставою виділення об'єкта із середовища проживання і розмежування його внутрішніх та зовнішніх зв'язків;

2) виявлення та аналіз системотворчих зв'язків об'єктів та способу їх реалізації;

3) встановлення механізму функціонування розвитку об'єкта.

2. Принцип діяльності. Криміналістична класифікація підроблення документів розглядається не просто як результат поділу певних множин (способів вчинення підроблення) на складові, а як спеціальний різновид цілеспрямованої людської діяльності з усіма характерними для цієї діяльності атрибутами, що включає:

– побудову відповідної класифікації;

– результати роботи із класифікації;

– використання результатів класифікації у наукових та практичних цілях.

3. Проблемна ситуація законів, отже, і принципів криміналістичної класифікації підроблення документів. Наявність проблемної ситуації щодо даної категорії кримінальних правопорушень, що вивчається, породжує постановку наукової проблеми, так як наявності певних знань, щодо даного об'єкта (групи кримінальних правопорушень) недостатньо для відображення властивих об'єкту пізнання специфічних закономірностей та їхнього наукового пояснення.

4. Формування наукової проблеми можна розглядати як ще один принцип криміналістичної класифікації підроблення документів.

5. Принцип формулювання наукової проблеми, своєю чергою, породжує наступний принцип, який визначається завданням, і забезпечує передумови оптимальної побудови криміналістичної класифікації підроблення документів. Останній знаходить свою реалізацію у більш приватних засадах, таких як:

– оцінка повноважень;

– отримання додаткових знань з галузі класифікації;

– вибір та визначення об'єкта класифікації;

– постановка відповідних цілей (завдань);

– визначення підстави та процедури класифікації, структури та форми вираження класифікаційних систем щодо підроблення документів.

Як відомо, класифікація здійснюється не заради самої класифікації. Вона не може розглядатися як самостійне

завдання, висунуте безвідносно до предмета та цілей дослідження. У своїй діяльності класифікатор керується інтересами розвитку науки та вдосконалення практичної діяльності. Невипадково орієнтація на запити (потреби) практики і вимога накопичення нових знань, що з інтересів розвитку самої науки, розглядається як головний принцип класифікації наук. Потреби практики, отже, і наук постійно змінюються. Відповідно до цього відбувається коригування вимог, що висуваються до наукової класифікації.

Дії з підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень у сфері економічної діяльності з використанням підроблених документів досить різноманітні. Тому здійснення розгляду динаміки і взаємозумовленості таких дій неможливо без проведення класифікації підробок за різними підставами, що може мати наукову

і практичну цінність. Класифікацію підробок документів в криміналістичному аспекті в основному розглядають, як способи виготовлення предмета підробки або впливу на нього (електрографічна копія, офсетний друк, підчистення, приписка, вставка і т. п.). Такі класифікації в основному орієнтовані на потреби техніко-криміналістичних досліджень.

Пропонована криміналістична класифікація способів підробки документів в рамках складів кримінальних правопорушень у сфері економічної діяльності показує можливість використання підробки, як елемента способів кримінального правопорушення. Вона орієнтована на потреби оперативно-розшукових і слідчих підрозділів в рамках методики виявлення підроблених документів, визначення його змісту і місця в способі кримінального правопорушення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Короткий термінологічний словник / за ред. Г. М. Швецова-Водка ; Книжкова палата України. К. : Кн. палата України, 1998. 116 с.
2. Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ: Навчальний посібник / За заг. ред. О. М. Джужи та А. В. Савченка. К.: Атіка, 2011. 648 с.
3. Біленчук П. Д. Криміналістика. Кредитно-модульний курс : [підручник] / за ред. П. Д. Біленчука. 4-те вид., змін., допов. і доопр. Київ : ВД «Дакор», 2014. 520 с.
4. Волобуєв А. Ф., Даньшин М. В., Іщенко А. В. та ін. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Маляррової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 384 с.
5. Галаган В. І. Правові та криміналістичні проблеми вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності (на матеріалах органів внутрішніх справ України) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2003. 26 с.
6. Криміналістика : підручник / Р. І. Благута та ін. ; за ред. Є. В. Пряхіна; Львів. держ. ун-т внутр. справ. 3-є вид., перероб. та допов. Львів, 2016. 946 с.